

تحلیل اصول و ارکان قانونی جرم پولشویی

در نظام کیفری ایران

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۲/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۴/۲۶)

محمد مهدی جنیدی

نویسنده و مولف کتب حقوقی

چکیده

جرم پولشویی به فرآیند پنهان کردن منشأ غیرقانونی وجوه یا دارایی‌های به دست آمده از فعالیت‌های مجرمانه اطلاق می‌شود تا به آنها ظاهری قانونی داده شود. به عبارت دیگر، پولشویی تلاشی برای قانونی جلوه دادن پول یا دارایی‌هایی است که از طریق ارتکاب جرایمی مانند قاچاق مواد مخدر، فساد اداری، کلاهبرداری و... به دست آمده‌اند. هدف اصلی در این مقاله شتاسایی ارکان قانونی جرم پولشویی در نظام کیفری است. در این مقاله به این نتیجه رسیدیم که جرم پولشویی یکی از جرایم مخرب در نظام اقتصادی کشور است. این جرم، منشأ اصلی وجوه نامشروع است که می‌تواند شامل انواع جرایم سازمان‌یافته، جرایم اقتصادی، جرایم علیه اموال و... باشد. مبارزه با پولشویی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا این جرم به اقتصاد کشورها آسیب می‌زند، فساد مالی را گسترش می‌دهد و به فعالیت‌های مجرمانه دامن می‌زند. به علت اهمیت موضوع در این مقاله قصد داریم به تحلیل اصول و ارکان قانونی جرم پولشویی در نظام کیفری ایران بپردازیم. روش تحقیق از نوع تحلیلی-توصیفی بوده و ابزار گردآوری اطلاعات و داده‌ها فیش برداری و بهره از کتب و مقالات مرتبط است.

واژگان کلیدی: پولشویی، جرم اقتصادی، مبارزه با پولشویی، تطهیر پول

بخش اول: بررسی و شناخت جرم پولشویی

«پولشویی یا تطهیر در آمدهای ناشی از جرم، پدیده‌ی مجرمانه‌ای است که در ادبیات حقوقی ایران، نوظهور است و به همین دلیل کمتر به آن پرداخته شده است. از این رو در گام نخست باید تعریفی از آن ارائه شود تا بر این اساس، ویژگی‌ها، مراحل و روش‌های پولشویی شناخته شوند تا با شناخت هویت پولشویی، بتوان بنای مبارزه با آن را بنیان نهیم. زیرا بدون تبیین و درک مفهوم پولشویی و روش‌های ارتکاب آن، در انتخاب سیاست جنایی کارا برای مبارزه با آن ناتوان خواهیم بود.»^۱ با توجه به روی آوردن دولتها و سازمان‌های بین‌المللی به اقداماتی در جهت مبارزه و جرم‌انگاری پولشویی، اولین اقدام موثر در این فرایند، تبیین تعریف این پدیده و حدود آن است تا با فرا گرفتن تمامی جنبه‌ها و زوایای پنهان و آشکار آن، قوانین و کنوانسیون‌های مصوب، از قدرت و کارایی بالاتری برخوردار باشند، تعاریف متعددی در خصوص پولشویی ارائه شده که هر یک به گوشه‌ای از ویژگیهای این پدیده مجرمانه پرداخته‌اند. در یکی از این تعاریف منظور از تطهیر مال، مخفی کردن منبع اصلی اموال ناشی از جرم و تبدیل آن به اموال پاک می‌باشد، به طوری که یافتن منبع اصلی مال غیر ممکن یا بسیار دشوار گردد. در تعریف دیگری به طور خلاصه و عام، پولشویی عبارت از: «انجام هرگونه عملیات به منظور قانونی جلوه دادن درآمدهای غیر قانونی.» همچنین در حقوق خارجی، نیز «پولشویی یا تطهیر پول را مربوط به وارد نمودن منافع حاصل از ارتکاب جنایت در سیستم مالی، جهت مشروع جلوه دادن آن‌ها می‌دانند که اغلب در خصوص جرایم قاچاق تسلیحات و جرایم یقه سفیدها بوجود می‌آید.» در خصوص تعریف قانونی، قانون مبارزه با پولشویی که در بهمن ماه ۱۳۸۶ از تصویب مجلس شورای اسلامی گذشت، در بندهای الف و ب و ج ماده ۱، در واقع مصادیق جرم پولشویی را بیان کرده ولی تعریفی از آن ارائه نداده است. در بند ب ماده ۳ کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه قاچاق مواد مخدر و داروهای روان گردان مصوب ۱۹۸۸ به عنوان اولین سند

^۱ - موسوی مقدم، محمد، پولشویی، قم، انتشارات حقوق امروز، چاپ سوم (چاپ اول ناشر) ۱۳۹۱، ص ۹.

بین المللی در خصوص پولشویی، تعریفی از تطهیر پول ارائه شده است بدین مضمون که، «تبدیل یا انتقال اموال با علم بر این که چنین اموالی ناشی از جرم مندرج در بند الف این پاراگراف بوده «جرایم قاچاق غیر قانونی داروهای مخدر و مواد روان گردان» یا ناشی از عمل مشارکت در چنین جرمی هستند، به منظور اختفاء یا انحراف منشاء غیر قانونی مال یا به منظور کمک به کسی که در ارتکاب چنین جرمی نقش داشته تا از آثار قانونی عمل ارتكابی خود رهایی یابد. اختفاء یا انحراف ماهیت واقعی، منبع، محل استقرار، نقل و انتقال، حرکت، حقوق متعلقه یا مالکیت اموال با علم بر این که چنین اموالی ناشی از جرم مقرر در بند الف این ماده «جرایم قاچاق غیر قانونی داروهای مخدر و مواد روانگردان» یا ناشی از عمل مشارکت در چنین جرمی هستند.»^۱ «پولشویی یک فعالیت غیر قانونی است که طی انجام آن، عواید و درآمدهای ناشی از فعالیتهای غیر قانونی به نحوی، ظاهری قانونی به خود بگیرد، به عبارت دیگر پول های کثیف ناشی از اعمال خلاف به پول به ظاهر تمیز تبدیل گردیده و به چرخه اقتصاد رسمی وارد می شود. پولشویی فعالیت مجرمانه، در مقیاس بزرگ، گروهی، مستمر و دراز مدت است که ممکن است از مرزهای جغرافیایی کشور مفروض نیز فراتر رود.»^۲

بخش دوم: نگاهی اجمالی به اهداف جرم پولشویی

وقتی شخصی مالی تحصیل می نماید که منشاء مجرمانه دارد خواه به طور مستقیم در نتیجه ارتکاب جرم، آن را به دست آورده باشد یا بدون آنکه خود مرتکب جرم مبناء شده باشد با علم به منشاء مجرمانه اش آن مال را تحصیل کرده باشد، می کوشد تا با استفاده از روشهای متعدد، مبادرت به تطهیر آن نماید تا با برداشتن برچسب مجرمانه از درآمدهای حاصل شده یا مخفی نگه داشتن منبع آن، راه کشف بزه منشاء آن درآمدها و در نهایت

۱- ملازمیان، مسعود، سیاست جنایی - تقنینی ایران در جرایم اقتصادی، معاونت آموزش قوه قضاییه، انتشارات جاودانه

۱۳۸۷، ص ۲۰.

۲- رهبر، فرهاد، میرزاوند، فضل الله، پولشویی و روشهای مقابله با آن، تهران، انتشارات دانشکاه تهران، ۱۳۸۷، ص ۲.

تعقیب مجرمین و توقیف اموال را مسدود نماید. زیرا این درآمدها در صورت شناسایی ماهیت، می تواند رد پای مناسبی جهت کشف جرم مبناء باشد و از طریق کسی که این اموال را در اختیار دارد فرد یا افرادی که مرتکب جرم مبناء شده اند را، شناسایی و تحت تعقیب قرار داد. از این رو آن چه در این مسیر دارای اهمیت فراوان است این است که «فرد بتواند برای تملک یا تسلط خود بر اموال تحت اختیار، توجیهی قابل قبول و قانونی ارائه نماید. در غیر اینصورت، داشتن پول حاصل از اعمال مجرمانه دلیلی بر مباشرت یا مشارکت وی در ارتکاب فعالیت‌های مجرمانه تلقی خواهد شد. از طرف دیگر پولشویی یک راهکار موثر برای فرار از پرداخت مالیات است. زیرا هرچه ثروت انبوه تر و درآمد هنگفت تر باشد، توجه مامورین مالیات را بیشتر به سمت خود جلب می کند. این ثروت کلان علاوه بر زیان پرداخت مالیات، ممکن است توجه مامورین انتظامی و قضایی را نیز به خود جلب کند تا در خصوص منشاء این دارایی بررسی نمایند.»^۱ همانگونه که در تعاریف ارائه شده، مشاهده گردید، یکی از اهداف مهم پولشویی این است که شخص مجرمی که توانایی و تمایلی به مراقبت از ثروت ناگهانی، هنگفت و غیر قانونی خود ندارد می خواهد مانع توقیف و مصادره ی درآمدهای حاصل از اعمال مجرمانه همچنین کشف جرم مبناء گردد. از این رو علاقمند است این دارایی را در زمینه های مختلف سرمایه گذاری کند تا علاوه بر بهره برداری بدون خطر از درآمدهای حاصل شده، بتواند با بهره گیری تجاری از این درآمدها و استفاده از آن ها در سرمایه گذاری های سود آور، درآمد بیشتری نیز تحصیل نماید.

بخش سوم: بررسی و تبیین اصول و ارکان جرم پولشویی

وقتی سخن از ارکان یک جرم به میان می آید، اجزای تشکیل دهنده آن، مورد نظر نیست زیرا آنچه که یک جرم را تشکیل می دهد فقط رکن مادی است که شامل موضوع جرم، رفتار فیزیکی، نتیجه مجرمانه، رابطه سببیت میان رفتار فیزیکی و نتیجه مجرمانه و سایر شرایط مربوط به این موارد است. اما شرایط دیگری نیز وجود دارد که گرچه جزء مقوم جرم

^۱ - موسوی مقدم، همان، صص ۱۷-۱۶.

نیست اما شرط تحقق آن می باشد از جمله این که باید در قانون پیش بینی شده باشد که به عنوان «رکن قانونی» مصطلح شده است و مرتکب جرم باید قصد مجرمانه داشته باشد که از آن با نام «رکن معنوی» یاد می شود. «نظریه منطقی تر، نظریه کسانی است که جرم را دارای دو رکن مادی و معنوی می دانند.»^۱ در اینجا نیز به پیروی از نظر مشهور در نوشته های حقوقی هر سه مورد را به عنوان ارکان جرم پولشویی مورد بررسی قرار می دهیم. «ارکان جرم را به ارکان عمومی و ارکان اختصاصی تقسیم کرده اند و ارکان عمومی جرم به معنای ارکانی است که برای تحقق جرمی لازم است بدون این که جرم خاصی مورد نظر باشد و این ارکان، و شرایطی است که در هر جرمی، متفاوت است. به عنوان نمونه وقتی سخن از رکن قانونی به میان می آید، گاهی بحث در این است که معنای رکن قانونی چیست و قانون به چه چیزی اطلاق می شود و یک جرم چگونه باید در قانون پیش بینی شود و... اما گاهی بحث در این است که مثلاً جرم پولشویی در کدام قانون، پیش بینی شده است و این قانون در چه تاریخی به تصویب رسیده و چه ویژگی هایی دارد. آنچه در اینجا مورد نظر است، ارکان اختصاصی جرم پولشویی می باشد و نیازی به مباحث عمومی آن نیست بلکه احکام عمومی را باید در حقوق جزای عمومی پی گرفت.»^۲

بند اول: رکن قانونی جرم

جرم پولشویی از جهتی جرم قدیمی و با سابقه است و از جهتی، جرم جدیدی محسوب می شود همانگونه که بقیه جرایم سازمان یافته نیز جرم جدیدی به حساب می آیند. جرم پولشویی از این جهت نیز مورد اختلاف نظر است که آیا جرمی طبیعی می باشد یا جرمی قراردادی است؟ تفاوت جرایم طبیعی و جرایم قراردادی، آن است که جرایم طبیعی، ذاتاً و فی نفسه قبیح شمرده می شوند و قانونگذار، آن ها را از آن جهت که قبیح هستند، جرم انگاری کرده است «قبیح ذاتی» اما جرایم قراردادی، ذاتاً زشت و ناپسند نیستند بلکه از آن

^۱ - philippe cont et Patrick maistre du chambou, p. ۱۵۷.

^۲ - زراعت، عباس، حقوق جزای عمومی، ج ۱، انتشارات ققنوس، چاپ اول، پاییز ۱۳۸۵، صص ۵۴-۵۳.

جهت که قانونگذار، آن‌ها را ناپسند دانسته است قبیح می‌باشند. اما نقطه مشترک این دو دسته از جرایم، آن است که باید در قانون مورد جرم انگاری قرار گرفته باشند تا بتوان آن‌ها را مورد تعقیب قرار داد. پس باید دید که جرم پولشویی در کدام قانون، مورد جرم انگاری قرار گرفته و احکام قانونی آن چیست؟ «شیوه‌هایی که برای جرم انگاری جرم پولشویی وجود دارد، متفاوت است برخی از قانونگذاران، قانون خاصی را به آن اختصاص می‌دهند. برخی دیگر، قانون خاصی ندارند بلکه احکام آن به صورت پراکنده در قوانین متفرقه بیان شده است اکثر کشورها از جمله کشور فرانسه، علاوه بر قانونی خاص و قانون ما در، در قوانین متفرقه نیز احکامی را بیان کرده‌اند که قانونگذار ما نیز همین شیوه را پیموده است. «جرم پولشویی در قانون مجازات اسلامی به عنوان یک جرم اقتصادی، بر اساس قانون مبارزه با پولشویی تعریف و مجازات می‌شود. این جرم شامل اقدامات مختلفی از جمله تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عوایدی است که از ارتکاب جرایم به دست آمده‌اند، با علم به منشأ مجرمانه آنها. همچنین، تبدیل، مبادله یا انتقال این عواید با هدف پنهان کردن منشأ مجرمانه آنها نیز مشمول جرم پولشویی می‌شود. مطابق ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی، پولشویی عبارت است از: الف) تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از ارتکاب جرایم با علم به منشأ مجرمانه آن.

ب) تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به منظور پنهان یا کتمان نمودن منشأ مجرمانه آن با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیرمستقیم از جرم به دست آمده یا کمک به مرتکب جرم منشأ به نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نشود.

پ) پنهان یا کتمان کردن منشأ، منبع، محل نقل و انتقال، جا به جایی یا مالکیت عوایدی که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحصیل شده باشد.

بند دوم: رکن مادی جرم

«عنصر مادی یک جرم، ساختمان و مظهر خارجی آن است که قابل احساس به وسیله

۱- زراعت، همان، صص ۱۶۲-۱۶۳.

حواس خارجی می باشد و در قانون برای تحقق جرم تعیین شده است. عنصر مادی جرم پولشویی نیز همچون سایر جرایم به وسیله رفتار فیزیکی، نتیجه و رابطه سببیت میان رفتار و نتیجه، تحقق می یابد. آنچه که در مورد عنصر مادی جرم پولشویی اهمیت دارد، رفتار فیزیکی و نتیجه مجرمانه است زیرا رفتارهای فیزیکی بخاطر تنوع و کثرتی که دارند به دشواری قابل احصاء می باشند و نتیجه مجرمانه نیز به همین صورت است به ویژه که پیشرفت صنعت رایانه و گسترش معاملات اینترنتی، راه های پیچیده و فراوانی را میسر می سازد و مجرمان همواره یک قدم جلوتر از قانون هستند. آن ها راهی را اختراع می کنند و سال ها بعد توسط قانونگذار ممنوع می شود یا راه های گریزی را برای فرار از موانع قانونی، طراحی می کنند. هدف کلی، آن است که ماهیت واقعی مال نامشروع و منشاء آن تغییر داده نشود بنابراین مهم نیست که تغییر واقعیت از چه راهی صورت گیرد و قانونگذار می تواند برای تعیین مصادیق، عنوان عامی را پیش بینی کند. به هر حال تفسیر مضیق قانون اقتضاء می کند که به نمونه های مذکور در قانون اکتفاء شود اما این نمونه ها به شیوه های مختلفی قابل تحقق است.^۱

الف: رفتار فیزیکی

«در مورد رفتار فیزیکی جرایم همواره اختلاف نظر بوده است که آیا در قالب رفتار مثبت و ایجابی تحقق می یابد یا در قالب رفتار منفی نیز امکان دارد. تحقق جرایم اقتصادی و از جمله جرم پولشویی از طریق رفتار فیزیکی منفی وجود دارد زیرا نظریه غالب، آن است که هرگاه شخصی به موجب قانون، متعهد به انجام کاری باشد و آن کار را ترک کند مرتکب جرم شده است و مهم ترین مصداق آن را می توان جرم پولشویی معرفی کرد زیرا اشخاص حقیقی یا حقوقی موظف هستند معاملاتی را که بالاتر از سقف خاصی می باشد معرفی کنند یا هویت ارباب رجوع را احراز نمایند و... پس ترک این وظایف، جرم محسوب می شود. فعالان اقتصادی نیز موظف هستند، معاملات خود را به صورت شفاف و سالم انجام دهند و

^۱ - زراعت، حقوق کیفری اقتصادی، همان، صص ۱۶۶-۱۶۵.

علاوه بر تعهدات قانونی، تعهدات اخلاقی و اجتماعی نیز دارند. ماده ۳ کنوانسیون وین برای مبارزه با تجارت نامشروع مواد مخدر، مصوب ۱۹۸۸، رفتارهایی مانند تحصیل، نگهداری، استفاده، انتقال، مخفی کردن، تبدیل اموال نامشروع یا منشاء آن را به عنوان عملیات پولشویی معرفی کرده است و قوانین داخلی کشورها نیز معمولاً همین رفتارها را پیش بینی کرده اند. ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی ایران هم تقریباً همین رفتارها را بیان کرده است که عبارتند از: تحصیل، تملک و نگهداری و استفاده از عوامل حاصل از فعالیت های غیرقانونی و تبدیل، مبادله عواید به منظور پنهان کردن منشاء غیر قانونی آن و اخفاء یا پنهان یا کتمان کردن ماهیت واقعی، منشاء، منبع، محل، نقل و انتقال، جابجایی یا مالکیت عوایدی که از جرم بدست آمده باشد. این رفتارها تعریف قانونی خاصی ندارد بلکه همان معنای عرفی آن ها مورد نظر می باشد و به عبارت دیگر در جرم پولشویی، جرم وسیله ای نیست تا تحقق رفتار فیزیکی آن نیاز به وسیله یا روش قانونی خاصی داشته باشد.^۱

ب: نتیجه مجرمانه

نتیجه مجرمانه به اثر مادی ناشی از رفتار فیزیکی گفته می شود که قبل از ارتکاب رفتار فیزیکی وجود ندارد و پس از ارتکاب رفتار فیزیکی به وجود می آید. نتیجه مجرمانه در جرم پولشویی، تحقق ضرر معینی در خارج است که در برخی قوانین مانند «ماده ۱- ۳۲۱ قانون جزای فرانسه و ماده سوم کنوانسیون ۱۹۸۸ وین»، پیش بینی شده است. اما برخی قوانین صرف تحقق رفتار فیزیکی را کافی می دانند و تحقق جرم را مقید به نتیجه خاصی نکرده اند و «ماده ۲۶۱ قانون مبارزه با جرایم سازمان یافته آلمان» از نمونه آنهاست. جرایم را از نظر تحقق نتیجه به جرایم مقید یا مادی و جرایم شکلی یا رفتاری یا مطلق تقسیم کرده اند و منظور از دسته اول، جرایمی است که تحقق آن ها منوط به حصول ضرری در خارج است مانند جرم قتل؛ اما جرایم دسته دوم، منوط به حصول ضرری نیستند مانند جرم حمل سلاح. تقسیم بندی دیگری نیز وجود دارد که جرایم را به جرایم ضرری و جرایم خطری

^۱ - زراعت، حقوق کیفری اقتصادی، همان، ص ۱۶۸.

تقسیم می کنند. جرم پولشویی جزء جرایم مقید یا جرایم ضرری است. نتیجه ای که برای این جرایم در نظر گرفته می شود، قطع رابطه میان اموال و منشاء نامشروع آنهاست و علاوه بر این، اضرار به امنیت اقتصادی و اجتماعی نیز به عنوان ضرر مفروض در نظر گرفته می شود. با این وجود جرایم پولشویی به فرض آن که ضرری نباشند، جرم خطری محسوب می شوند و جرایم خطری را بیماری جدیدی می دانند که نتیجه تمدن و پیشرفت صنعتی است. در حقوق آلمان، جرایم خطری به جرایم خطری مجرد و جرایم خطری ملموس تقسیم شده اند که اولی برای جلوگیری از جرایم مهمتر، جرم انگاری می شود و جرم مانع نیز نامیده می شود اما دومی، خطر خاصی را که در قانون پیش بینی شده است باید محقق سازد. در بسیاری موارد رفتار فیزیکی جرم پولشویی و نتیجه مجرمانه آن در دو محل جداگانه صورت می گیرد و این امر ممکن است مشکلاتی در پی داشته باشد. یکی از این مشکلات، تشخیص قانون صالح است یعنی اگر رفتار فیزیکی جرم در یک کشور و نتیجه مجرمانه در کشور دیگری رخ دهد قانون کدام کشور اعمال می شود؟ همچنین در مورد دادگاه صلاحیت دار، همین مشکل وجود دارد و این مشکلات زمانی جدی تر می شود که عمل ارتكابی در یک کشور، جرم باشد و در کشور دیگر، جرم نباشد. در حقوق ما این مشکل نسبت به بقیه جرایم مقید نیز وجود دارد و راه حل قانونی ارائه نشده است. از نظر حقوقدانان نیز اتفاق نظر وجود ندارد بلکه گروهی، کشور محل ارتكاب رفتار فیزیکی را صالح می دانند و گروهی، صلاحیت را به کشور محل حصول نتیجه، واگذار می کنند. « ماده ۷۹۶ قانون آئین داری کیفری فرانسه » و « ماده ۹ قانون جزای آلمان »، هر دو محل را واجد صلاحیت می دانند و در حقوق جزای بین الملل به عنوان تئوری « وجود در هر مکان » شناخته می شود یعنی هر کشوری که جزئی از جرم در آن ارتكاب یافته باشد صلاحیت رسیدگی دارد. « قانونگذار ما نیز مقرر داشته است که چنانچه جزئی از جرم در ایران رخ داده باشد به منزله جرم ارتكابی در ایران می باشد و قوانین ایران صلاحیت دارند و از آنجا که صلاحیت قضایی تابع صلاحیت تقنینی می باشد پس دادگاه های ایران نیز صلاحیت

دارند. جرم پولشویی به ویژه اگر از مصادیق جرایم سازمان یافته باشد به عنوان یکی از مباحث حقوق جزای بین الملل نیز رخ پدیدار می کند و در حال حاضر یکی از مشکلات نظام حقوقی ما در این زمینه، تفاوت مبانی حقوق کیفری اسلامی و حقوق کیفری عرفی است. به عنوان نمونه ممکن است کشوری، مجازات اعدام یا قصاص را قبول نداشته باشد یا عملی مانند معامله وسایل دریافت از ماهواره یا مشروبات الکلی در نظام حقوقی ما جرم باشد و در قوانین خارجی جرم نباشد و در نتیجه معامله درآمدهای این معاملات در حقوق ما، پولشویی محسوب می شود که این امر همکاری های بین المللی و وحدت مقررات را ناممکن می سازد. علاوه بر فاصله مکانی میان رفتار فیزیکی و نتیجه مجرمانه، از نظر زمانی هم ممکن است میان این دو فاصله بیفتد. یعنی در ازنای زمانی میان رفتار فیزیکی و نتیجه مجرمانه، طولانی شود. این مورد نیز مشکلاتی را به همراه دارد از جمله این که قانون کدام زمان، صلاحیت دارد؟ احکام جرایم مستمر بر آن ها بار می شود یا جرایم آنی؟ مرور زمان از لحظه ارتکاب رفتار فیزیکی شروع می شود یا تحقق نتیجه مجرمانه؟ حکمی که در مورد این جرایم صادر می شود اعتبار امر مختومه دارد یا خیر؟ همانگونه که در جرایم مستمر، این اختلاف وجود دارد. قانون در مورد ماهیت جرم پولشویی تصریحی ندارد بنابراین باید به سراغ قواعد عمومی رفت و قواعد عمومی، جرم مستمر را جرمی می دانند که عنصر مادی آن در فاصله زمانی نسبتاً طولانی صورت گیرد. دقت در رفتارهای فیزیکی مذکور در ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی نشان می دهد که نمی توان حکم یکسانی را در مورد آن ها صادر کرد. برخی از رفتارها مانند نگهداری اموال نامشروع، جرم مستمر هستند اما برخی رفتارها مانند تحصیل مال یا تبدیل آن، جرم آنی است. در این خصوص باید توجه داشت که تحقق رفتار فیزیکی در فاصله طولانی، ملاک است. با این وجود گروهی بر این باورند که جرم پولشویی، جرم مستمر است و توجیهشان، آن است که مبارزه با جرم را آسان می سازد زیرا کشورهای مختلفی، حق تعقیب پیدا می کنند و اگر پولشویی در کشوری، جرم باشد و در کشور دیگر، جرم نباشد می توان آن را تعقیب کرد و علم به ارکان جرم نیز لازم نیست در

زمان تحقق رفتار فیزیکی وجود داشته باشد.^۱

بند سوم: رکن معنوی جرم

«جرم پولشویی نیز همچون بقیه جرایم گاهی به صورت عمدی و گاهی به صورت غیر عمدی، انجام می شود. پولشویی عمدی، زمانی است که مرتکب، قصد انجام فعل و تحقق نتیجه را دارد و پولشویی غیر عمدی زمانی رخ می دهد که مرتکب، قصد انجام فعل را دارد اما قصد تحقق نتیجه را ندارد.»^۲ «عده ای بر این باور هستند که جرم پولشویی فقط به صورت عمدی قابل تحقق است همانگونه که ماده ۳ کنوانسیون مبارزه با تجارت غیر قانونی مواد مخدر نیز به آن تصریح دارد.»^۳

الف: پولشویی عمدی

عمدی بودن جرم از دو عنصر تشکیل می شود: یکی اراده رفتار فیزیکی و نتیجه مجرمانه است که جزء خطرناک سوءنیت است زیرا مجرم قصد نقض موارد ممنوع را دارد و جزء دیگر آن، علم به ارکان جرم می باشد و نحوه تشکیل آن ها بدین صورت است که ابتدا علم، محقق می شود و سپس اراده مرتکب، شکل می گیرد. تحقق اراده بدون علم، امکان ندارد زیرا برای این که مرتکب، نتیجه را قصد کند و انتظار حصول آن را بکشد، باید علم به آن ها داشته باشد پس چگونه ممکن است کسی، نتیجه ای را بخواهد که نسبت به آن، جاهل است!

«علم به ارکان جرم باید ثابت شود زیرا اصل بر عدم علم است اما اثبات علم مرتکب پولشویی، کاری بس دشوار است. علم به رکن مادی جرم که اصطلاحاً علم موضوعی نامیده می شود باید واقعاً وجود داشته باشد و بر خلاف علم به رکن قانونی، نمی توان آن را فرض کرد. منظور از علم به رکن مادی جرم یا علم به واقع، فقدان جهل یا سوء برداشت یا فهم

^۱ - زراعت، حقوق کیفری اقتصادی، همان، ص ۱۷۱-۱۷۲.

^۲ - همان منبع

^۳ - قشقوش، هدی حامد، جریمة غسيل الاموال فی نطاق التعاون، الدولي، دارالنهضة العربية القاهرة، ۱۹۹۸، ص ۱۱۶.

اشتباهی از شرایط و عناصر تشکیل دهنده جرم است. در مورد فهم اشتباهی قانون دو دیدگاه وجود دارد؛ یک دیدگاه که مورد عمل در رویه قضایی فرانسه می باشد. میان اشتباه موجه و اشتباه غیر قابل توجیه فرقی نمی گذارد یعنی اگر اشتباه مرتکب ناشی از خطا هم باشد، فاقد مسئولیت است اما از دیدگاه مشهور، آن است که میان اشتباه قابل توجیه و غیر قابل توجیه تفاوت می گذارد یعنی اشتباه باید به گونه ای باشد که یک شخص متعارف نتواند از آن اجتناب ورزد. ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی در خصوص تبدیل و مبادله و انتقال مال نامشروع، تصریح دارد: «با علم به اینکه به طور مستقیم یا غیر مستقیم ناشی از ارتکاب جرم بوده» و در مورد تحصیل، تملک، نگهداری و استفاده از عواید و اخفاء یا پنهان یا کتمان کردن ماهیت واقعی منشاء مال چنین تصریحی ندارد اما قاعده اقتضاء می کند که مرتکب، علم به منشاء نامشروع اموال داشته باشد یعنی بداند که این اموال از راه ارتکاب جرم به دست آمده است. پس اگر توجیه معقولی داشته باشد که اعتقاد به مشروع بودن منشاء اموال داشته یا جهل به آن داشته است فاقد مسئولیت خواهد بود. قاعده کلی، آن است که علم هر کسی به قانون، مفروض و مسلم است و خلاف آن قابل اثبات نیست و در نتیجه ادعای جهل به قانون یا اشتباه در تفسیر قانون پذیرفته نمی شود. این قاعده نسبت به جرم پولشویی نیز مطرح است اما مشکلی که در اینجا وجود دارد، آن است که جرم پولشویی مانند جرایم طبیعی نیست که زشتی آن قبل از جرم انگاری و وضع قانون نیز معلوم باشد بلکه یک جرم وضعی و قراردادی است و در جرایم قراردادی، احتمال جهل به قانون یا تفسیر اشتباهی از آن وجود دارد. این حکم در مورد تمامی جرایم اقتصادی وجود دارد و از همین روی بسیاری از حقوقدانان پیشنهاد کرده اند که جرایم اقتصادی از شمول قاعده «فرض علم به قانون» مستثنی شود.^۱

ب: پولشویی غیر عمدی

فعالان اقتصادی، تعهداتی در قبال جامعه و قانون دارند و باید در اجرای آن ها دقت نمایند

^۱ - زراعت، همان، صص ۱۷۶-۱۷۵.

بنابراین اهمال در انجام تعهدات نیز جرم است. حال در مورد پولشویی، این سوال مطرح است که آیا فقط به صورت عمدی قابل تحقق است یا به شکل غیر عمدی نیز ممکن است رخ دهد؟

ماده ۳ کنوانسیون وین در مورد جرم پولشویی عمدی بودن و علم به جرم را شرط تحقق آن دانسته است. به هر حال امکان تحقق جرم پولشویی به صورت غیر عمدی مانند بقیه جرایم نیاز به تصریح قانونی دارد وگرنه اصل بر آن است که به صورت عمدی محقق شود. قانونگذار ما تصریحی بر امکان تحقق جرم به صورت غیر عمدی ندارد بلکه از ظاهر قانون چنین بر می آید که عمدی بودن، شرط تحقق آن است زیرا در بند «الف» و «ب» ماده ۲ قانون مبارزه با پولشویی آمده است که مرتکب باید علم به نامشروع بودن اموال داشته باشد و علم به ارکان جرم با غیر عمدی بودن آن، سازگاری ندارد. اگر گفته شود که غیر عمدی بودن جرم ملازمه با جهل ندارد بلکه مربوط به اراده می باشد زیرا غیر عمدی بودن به معنای قصد فعل و عدم قصد نتیجه است، در پاسخ گفته می شود که صرف سکوت قانون و عدم تصریح به امکان غیر عمدی بودن جرم کفایت می کند چرا که اصل بر عدم امکان تحقق جرم به صورت عمدی است. به هر حال تأکید برخی از حقوقدانان بر آن است که برای تحقق جرم پولشویی، تفاوتی میان جرم عمدی و غیر عمدی وجود نداشته باشد زیرا جرم پولشویی، جرم مهمی است و باید جامعه به صورت کامل در مقابل آن حمایت شود و حمایت کامل به معنای آن است که پولشویی غیر عمدی نیز مورد جرم انگاری قرار گیرد. همچنین جرم انگاری پولشویی غیرعمدی سبب می شود تا مجرمان تشویق به ارتکاب این جرم نشوند و قانون برای آن ها حالت بازدارندگی داشته باشد. این اقدام سبب می شود که فعالان اقتصادی در فعالیتهای مشروع مورد تشویق قرار گیرند و نسبت به تعهداتی که در قبال جامعه دارند، دقت بیشتری بنمایند و در عمل نیز خطرات کمتری متوجه جامعه شده و راه های فرار مجرمان، مسدود گردد. تصور پولشویی غیر عمدی، اندکی دشوار است و می توان آن را در صورتی تجسم کرد که تحصیل کننده مال نامشروع در تحصیل مال، اهمال

می کند یا دقت نمی کند که عمل وی منتهی به مخفی کردن منشاء غیر قانونی مال می شود اما معاونت در پولشویی، مصادیق زیادی دارد و در مواردی محقق می شود که کارمند مشمول قانون در احراز هویت ارباب رجوع یا انجام وظیفه قانونی، کوتاهی و قصور می ورزد. در نهایت با توجه به آثار زیانبار جرم پولشویی به نظر می رسد که پیشگیری از وقوع این جرم منافع فراوانی برای جامعه در بر دارد و از خسارات بسیاری جلوگیری می شود. «این جرم دارای ویژگی های اختصاصی است و پیشگیری از وقوع آن نیازمند تدابیر ویژه است.» ردیابی و کشف جنایات ارتكابی یکی از اولین و مهم ترین اقدامات در زمینه مبارزه با هر جرمی تلقی می شود چون تا زمانی که جرمی شناسایی و کشف نگردد، امکان مبارزه با آن وجود نخواهد داشت. «برای کشف جنایات سازمان یافته، از جمله پولشویی در کنوانسیون های بین المللی راهکارهای مختلفی اندیشیده شده است.

اولاً، برای شناسایی و کشف هر جرمی مطالعات علمی و جرم شناسانه، جمع آوری و تحلیل اطلاعات و بررسی علمی نحوه پیشگیری و مبارزه با آن ضرورت دارد. ثانیاً، همکاری مسئولین اجرای قانون کشورهای مختلف و تبادل اطلاعات در زمینه فعالیت گروه های سازمان یافته با توجه به بعد فراملی این جنایات ارزش اساسی دارد. ثالثاً، استفاده از اطلاعات مردمی و گزارش های خود جنایتکاران از عملکرد گروه متبوع خویش یا گروه های رقیب اثر انکارناپذیری در کشف این جنایات دارند. رابعاً، آموزش ماموران و دست اندرکاران پیشگیری، کشف و تعقیب جرم در این امر اهمیت اساسی دارد که جای تشریح این موضوع در این مقاله نیست.

نتیجه گیری

در جمع بندی و نتیجه گیری پایانی این مقاله فهمیدیم جرم‌انگاری پولشویی از این زاویه نیز قابل توجه است که عملیات پولشویی سبب منتفع شدن و نتیجه گرفتن مجرمان و سازمان‌های تبهکار از جرایم سودآور خویش گشته و باعث ادامه یافتن و تکرار فعالیت مجرمانه می‌شود. جرم انگاشتن این عمل می‌تواند مجرمان را از عواید مجرمانه محروم و انگیزه ارتکاب فعالیت‌های تبهکارانه را از آنان سلب کند. موضوع جرم در پولشویی اموال نامشروعی است که در نتیجه ارتکاب جرم به دست می‌آید. این مال می‌تواند هرگونه دارایی مادی یا غیرمادی مثل امتیاز قابل تقویم به پول، مال منقول یا غیرمنقول، ملموس یا غیرملموس، اوراق بهادار یا اسناد قانونی حاکی از مالکیت یا سهم یا منفعت در این قبیل دارایی‌ها باشد. باتمامی توضیحاتی که دادیم باید متوجه شده باشید ارکان جرم پولشویی شامل سه عنصر اساسی است: رکن قانونی، رکن مادی و رکن معنوی .

- رکن قانونی: این رکن به وجود قانون یا مقرراتی اشاره دارد که فعالیت‌های مرتبط با پولشویی را جرم‌انگاری کرده و مجازات‌هایی برای آن تعیین کرده است. در ایران، قانون مبارزه با پولشویی و قانون مجازات اسلامی، این جرم را تعریف و مجازات‌هایی برای آن در نظر گرفته‌اند.
- رکن مادی: این رکن به رفتار فیزیکی مرتکب در جرم پولشویی اشاره دارد. این رفتارها شامل تحصیل، تملک، نگهداری، استفاده، تبدیل، مبادله، انتقال و پنهان کردن یا کتمان عواید حاصل از جرم می‌شود.
- رکن معنوی: این رکن به عنصر روانی و قصد مرتکب در انجام جرم پولشویی اشاره دارد. به این معنا که مرتکب باید آگاهانه و با علم به منشأ غیرقانونی عواید حاصل از جرم، اقدام به انجام این اعمال کند. به عبارت دیگر، برای اینکه فردی به عنوان مرتکب جرم پولشویی شناخته شود، باید علاوه بر انجام یکی از اعمال فیزیکی (رکن مادی) که در بالا ذکر شد، آگاهانه و با علم به مجرمانه بودن منشأ عواید

حاصل از جرم، این اعمال را انجام داده باشد (رکن معنوی). لازم به ذکر است و

باید توجه داشت عنصر روانی جرم پولشویی در سه بخش قابل بررسی است:

۱. در تحصیل-تملک-نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از جرم

۲. در تبدیل مبادله یا انتقال عواید حاصل از جرم.

۳. در اخفاء-پنهان یا کتمان اطلاعات

توضیح مورد اول یعنی در تحصیل-تملک-نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از جرم: در

این مورد سو نیت عام علم به مجرمانه بودن عمل و عمد در انجام رفتار فیزیکی (اراده

آگاهانه در ارتکاب یکی از این مصادیق) است.

سوءنیت خاص این مورد عبارت است از:

الف: علم به موضوع، علم به اینکه عواید بطور مستقیم یا غیر مستقیم در نتیجه ی رفتار

مجرمانه بدست آمده اند.

ب: قصد نتیجه ی خاص شرط نیست.

نهایتاً باید اذعان داشت از مهم ترین دلایل برای مبارزه با پول شویی، ایجاد فضای ناامن برای

فعالیت مجرمان و کاهش رفتار تبهکارانه و کمک به مسئولان جهت کشف و ردیابی

شبکه های فحشا و اختلاس است؛ قانون مبارزه با پولشویی مصوب سال ۱۳۸۶ است اما

اصلاحات و الحاقات بعدی مصوب ۱۳۹۷/۷/۳ مجلس شورای اسلامی در آن اعمال شد. اما

به هر صورت به نظر می رسد تدوین قانون مدون و جامع تری، لازم و ضروری است.

منابع و مأخذ

الف - کتاب

- قرآن کریم
- آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ سیزدهم، انتشارات سمت، سال ۱۳۹۶.
- پاد، ابراهیم، حقوق کیفری و اختصاصی و تحلیلی، جزوه درسی دوره دکتری، دانشگاه تهر ان، سال ۱۳۹۲.
- حسینی نیک، سیدعباس، احمد زاده، ابوالفضل، مباحث حقوقی لمعه دمشقیه، چاپ دهم، انتشارات مجد، سال ۱۳۹۶.
- حسینی نیک، سید عباس، مجموعه قوانین کاربردی مجد، چاپ بیستم، انتشارات مجد، ۱۴۰۰
- دباغ، مجتبی، پول شویی، چاپ سوم، انتشارات چکاد، امیر بهادر، سال ۱۴۰۲.
- شبرنگ، محمد، منشور ملل متحد، چاپ سیزدهم، انتشارات دانشور، سال ۱۴۰۲.
- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد اول، چاپ دهم، نشر ویستار، سال ۱۳۹۹.
- ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین الملل عمومی، چاپ سی و نهم، انتشارات گنج دانش، سال ۱۴۰۰.
- زراعت، عباس، حقوق جزای عمومی، جلد اول، انتشارات ققنوس، چاپ سوم، پاییز ۱۳۹۶
- عمید زنجانی، عباسعلی، قواعد فقه، جلد دوم، چاپ دهم، انتشارات سمت، سال ۱۳۹۸.
- کاتوزیان، ناصر، قانون مدنی در نظم کنونی، چاپ پنجم، نشر دادگستر، ۱۳۸۰.

- گلدوزیان، ایرج، محشای قانون مجازات، چاپ بیستم، انتشارات مجد، ۱۳۹۶
- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزا اختصاصی، چاپ نهم، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۸۲.
- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، جلد اول، چاپ بیستم، انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۴۰۰.
- مومنی، مهدی، مبانی حقوق جزای بین الملل ایران، عرش اندیشه، سال ۱۴۰۲.
- معاونت آموزش قوه قضائیه، سیاست جنایی تفنینی ایران علیه جرائم اقتصادی، چاپ سوم، انتشارات جاودانه، سال ۱۴۰۱.

ب - پایان نامه ها

- یاراحمدی، رضا، سیاست کیفری ایران و فرانسه در قبال پول شویی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، سال ۱۳۹۶
- خامنیان، سمانه، تطهیر پول در حقوق ایران و اسناد بین المللی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان، سال ۱۳۸۶.
- خسروی فارسانی، داریوش، تطهیر پول در اسناد بین المللی و حقوق ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس تهران، سال ۱۳۸۱.
- خوشدل، مر تضى، جنبه مدنى پول شویی در فقه امامیه و اسناد بین المللی و حقوق ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد دامغان، سال ۱۳۹۰.

ج - مقالات

- احمدی، محمد، پول شویی و ماهیت آن، ماهنامه معرفت، شماره ۱۲۵، سال ۱۳۹۰.
- بهرام چوبین، فرتاش، نگاهی کوتاه به پول شویی در حقوق ایران و اسناد بین المللی، ماهنامه دادرسی، شماره ۸۷، سال ۱۳۹۶.
- جزایری، مینا، نگاهی به جرم پول شویی، نشریه اقتصاد، شماره های ۴۲ و ۴۳، سال ۱۳۸۳.